

РОЛЬ ПСИХОЛОГА В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВ ІЗ РІЗНИМИ ВИДАМИ ОБДАРОВАНОСТІ

Харченко Н.А. Роль психолога в організації діалогічної взаємодії учнів із різними видами обдарованості. Стаття присвячена аналізу організації діалогічної взаємодії дітей з різними видами обдарованості в контексті побудови елітарної освіти, окреслено роль психолога у координації позакласної діяльності підлітків, розглянуто важливість соціальної компетентності у становленні майбутньої української еліти. Майже століття вчені прагнули зрозуміти, виміряти та пояснити обдарованість. Численні теорії та емпіричні дослідження часто ґрунтувалися на ранніх розвідках таланту та обдарованості, часто ці концепції суперечили одна одній, зокрема у контексті роботи із обдарованою особистістю, насамперед в дитячому та юнацькому віці. Ми стверджуємо, що обдарованість відображає цінності суспільства; зазвичай виявляється в фактичних результатах, особливо в зрілому віці; є специфічною для різних галузей діяльності та формується через об'єднання біологічних, педагогічних, психологічних та психосоціальних факторів. Обдарованість розвивається у діалозі, а ефективність діяльності зумовлює те, що основним мотивуючим чинником взаємодії стають ділові та емоційні особливості партнерів, натомість при неефективній діяльності – основою мотивації є зовнішня привабливість партнерів. Саме освоєння технічних і виробничих феноменів, культурних смислів і систем стосунків у цілеспрямованій діяльності забезпечує простір взаємодії суб'єктів з різними видами обдарованості.

Ключові слова: діалогічна взаємодія, обдарованість, соціальна компетентність, командний підхід, навчально-виховний процес.

Харченко Н.А. Роль психолога в организации взаимодействия психолога учащихся с разными видами одаренности. Данная статья посвящена анализу организации диалогического взаимодействия детей с различными видами одаренности в контексте построения элитарного образования, определены роль психолога в координации внеклассной деятельности подростков, рассмотрены важность социальной компетентности в становлении будущей украинской элиты. Почти столетие ученые стремились понять, измерить и объяснить одаренность. Многочисленные теории и эмпирические исследования часто основывались на ранних исследованиях таланта и одаренности, часто эти концепции противоречили друг другу, в частности в контексте работы с одаренной личностью, прежде всего в детском и юношеском возрасте. Мы утверждаем, одаренность отражает ценности общества; обычно проявляется в фактических результатах, особенно в зрелом возрасте, является специфической для различных отраслей деятельности и формируется путем объединения биологических, педагогических, психологических и психосоциальных факторов. Одаренность развивается в диалоге, а эффективность деятельности приводит к тому, что основным мотивирующим фактором взаимодействия становятся деловые и эмоциональные особенности партнеров, зато при неэффективной деятельности – основой мотивации является внешняя привлекательность партнеров. Именно освоение технических и производственных феноменов, культурных смыслов и систем отношений в

целенаправленної діяльності забезпечує простір взаємодії суб'єктів з різними видами одареності.

Ключеві слова: діалогічне взаємодія, одареність, соціальна компетентність, командний підхід, навчально-виховний процес.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства триває процес демократизації та гуманізації соціальних інституцій, не в останню чергу це стосується й освітньої галузі. Гуманізація освіти полягає насамперед в орієнтації на загальнолюдські цінності, відмові від авторитарності, врахування у навчально-виховному процесі освітніх потреб і життєвих запитів учнів. За таких умов кожен учень, незалежно від рівня академічної успішності, отримує право на розвиток своїх здібностей. Зазвичай у навчальних закладах існувала практика розподілу дітей на «звичайних» та «обдарованих», «розумних» і «слабких». Це здійснювалося переважно згідно з оцінками учнів за різними навчальними предметами. Натепер в освітньому процесі рівень інтелектуального розвитку визначається здебільшого в континуумі «нормальний інтелект – знижений інтелект», причому змінна «нормальний інтелект» є одновимірною (в Україні практика вимірювання коефіцієнту інтелекту не є поширеною, а говорити про високий інтелектуальний розвиток дітей, що навчаються в ліцеях чи гімназіях є щонайменше некоректно), тоді як змінна «знижений інтелект» має визначену в Міжнародній класифікації хвороб градацію: легкий, помірний, тяжкий та глибокий ступені розумової відсталості. Відповідно актуальність проблеми організації діалогічної взаємодії дітей з різними видами обдарованості стає все більшою очевидною.

Аналіз останніх публікацій. Світова практика визначення обдарованості свідчить про її нетотожність інтелектуальному розвитку. Обдарованими вважаються діти, що мають актуальні або потенційні здібності, що свідчать про високі можливості у таких галузях як інтелектуальна, творча, спеціальна, навчальна чи організаційна діяльність, а також в образотворчому мистецтві чи в акторській майстерності [5]. Дослідження Д. Гілфорда, Д.Б. Богоявленської виявили два види обдарованості: інтелектуальну та творчу, а факторно-аналітичні теорії виділяють ще й практичну та художню обдарованість, при цьому люди з наукової обдарованістю поєднують риси усіх попередніх видів. Д.К. Корольов підкреслює, що обдарованість є складним системним феноменом, а відтак необхідно здійснювати цілісний підхід до діагностики обдарованості на протигагу спрямованості на дискретну діагностику окремих якостей [2].

Після визначення поняття «обдарованість» логічно постає питання про місце навчання таких дітей. За аналогією з розумово відсталими, для яких передбачено окремі навчальні заклади, можна припустити, що обдаровані діти також мають навчатися окремо від інших, поглиблювати та розвивати свої уміння. Насправді дане припущення підтверджуються лише частково, адже спеціальні навчальні заклади існують лише для дітей, талановитих у певних конкретних галузях, зокрема у спорті, натомість інші обдаровані діти відвідують звичайні чи спеціалізовані установи, які здійснюють загальноосвітню підготовку з поглибленим вивченням окремих предметів. Подальший розвиток здібностей відбувається у закладах позашкільної освіти.

Результати досліджень показали, що всі учні відзначаються високими когнітивними здібностями, але креативним школярам більшою мірою притаманними є такі характеристики, як відданість, практика та висока мотивація. Аналіз зарубіжних

досліджень свідчить також про наявність труднощів у визначенні понять, пов'язаних з обдарованістю як в дорослому, так і в дитячому віці [4; 6]. Деякі джерела постулюють демонстрацію досягнень або потенційних здібностей, що проявляються у: 1) загальних інтелектуальних здібностях; 2) конкретних академічних здібностях; 3) лідерських здібностях; 4) психомоторних здібностях; 5) образотворчому та виконавчому мистецтві; 6) творчому або продуктивному мисленні [7]. О.Л. Музика, вивчаючи цілісно обдаровану особистість визначає її як результат взаємопроникнення екстраординарних здібностей і особистісних структур [3]. Представник гештальт-психології, один із її засновників Макс Вертгаймер, який був не лише експериментатором-дослідником, але й педагогом-новатором, категорично виступав проти суворого дотримання дидактичних правил, механічного заучування матеріалу, формальної діагностики розумового розвитку та оцінки досягнень учнів [1]. Кому з педагогів не відомий страх зовнішніх перевірок знань учнів? Чи не найбільше ми боїмося реакції школярів на кшталт: «А вчитель нам цього не пояснював!». Невміння застосовувати творчі підходи до розв'язання задач і проблем, а також негативна реакція вчителя на нешаблонне доведення теореми, пояснення того чи іншого явища перешкоджає розвитку творчого (продуктивного) мислення учнів.

Формулювання мети і завдань статті. Метою даної статті є визначення ролі психолога в організації діалогічної взаємодії учнів із різними видами обдарованості. Завдання статті: визначення шляхів розвитку обдарованої особистості у позакласній роботі загальноосвітніх шкіл, окреслення можливостей використання тренінгів командної взаємодії у формуванні обдарованої особистості.

Виклад методики і результатів дослідження. Окреслена нами ситуація ще більше загострює проблему створення оптимальних умов для розвитку дітей із різними видами обдарованості. Ми констатуємо, що натеper у загальноосвітніх школах, ліцеях і гімназіях врахування індивідуальних особливостей учнів, особливо старшокласників відбувається за такими напрямками як індивідуалізація навчання (намагання забезпечити індивідуальний темп навчання, мотивування учнів до саморозвитку) і профілізація навчання (вибір учнем напрямку підготовки відповідно зі своїми уподобаннями та здібностями, поглиблене вивчення дисциплін гуманітарного, природничого або економічного циклу). Проте чи є таке навчання елітним? Які заклади вважаються елітними: де навчаються діти заможних батьків, чи просто талановиті діти? Ці питання потребують ретельного аналізу та напрацювання стратегії створення насправді елітної освіти, яка має на меті практичну реалізацію завдань, спрямованих на підготовку нової еліти України, людей, які демонструватимуть еталони поведінки. Іспанський філософ Ортега-і-Гассет писав: «До маси належить кожен, хто не надає собі за певних причин особливого значення». Більшу частину людей називають масою не тому, що вона численна, а тому, що вона інертна [2].

То чи можна вважати усіх учнів сучасних ліцеїв, гімназій або колегіумів (так званих шкіл для обраних) активними, а не інертними? І чи є серед учнів звичайних загальноосвітніх (масових) шкіл активні діти з визначеною життєвою позицією? Важливо розуміти, що адміністративна, службова, наукова чи інша посада не є гарантом приналежності особи, яка її посідає до еліти. Для еліти характерна новаторська роль у своїй галузі, авторитет і популярність, визнаний неформальний статус лідера. Такі учні є як звичайних школах, так і у спеціалізованих або навчальних закладах нового типу. На жаль переважна більшість сучасних навчальних закладів не приділяють належну увагу

розвиткові чи не найважливішої властивості представника майбутньої еліти – соціальної компетентності або соціального інтелекту. Тому метою нашого дослідження є окреслення ролі психолога в організації діалогічної взаємодії, розвитку соціальної компетентності учнів з різними видами обдарованості, які навчаються у загальноосвітніх школах, ліцеях і гімназіях.

Основою дослідження став наш педагогічний досвід координації роботи ліцейного прес-центру. Психологічне обґрунтування діяльності якого та вплив на міжособистісну взаємодію описано у даній статті.

Слід зазначити, що шкільні газети, як і інші види позакласної роботи є компетентністю педагогів-організаторів під керівництвом заступників директорів з виховної роботи. Проте вони не завжди можуть організувати діяльність прес-центру як особливої мультиаспектної ланки виховного процесу із врахуванням індивідуальних здібностей учнів, а більше того організувати діалогічну міжособистісну взаємодію вихованців із різними видами обдарованості (адже робота прес-центру за нинішнього розвитку мультимедійних інформаційних технологій потребує залучення дітей з інтелектуальною, творчою, технічною та практичною обдарованістю). За таких умов безперечно зростає роль психолога у координації цієї діяльності.

Спочатку спробуємо описати особливості шкільної преси у сучасних умовах. Доступність різних технічних засобів сприяє можливості частіше створювати друковані видання, робити їх яскравішими та привабливішими. При цьому основними жанрами шкільної преси є інформаційні – нариси, репортажі, звіти, інтерв'ю. Головною особливістю нинішньої шкільної газети є її мобільність – газету можна читати як в школі, так і у абиякому іншому місці (на відміну від традиційних стіннівок), тому при її підготовці важливо зосереджуватися не лише на внутрішньошкільних подіях і новинах, але й на інформації, що може зацікавити учнів з інших шкіл і навіть дорослих. Все це вимагає певних зусиль від редколегії видання, узгодженості її роботи.

Протягом трьох років ми використовували тренінг командної взаємодії (аналог популярних *team-building*) для оптимізації роботи шкільного прес-центру. Методологічною основою тренінгу стали положення гуманістичної психології щодо самореалізації особистості; діалого-культурологічний підхід в освіті, а також положення про соціально-психологічний тренінг. Основна увага під час проведення тренінгу приділялася розвитку міжособистісного сприймання та взаємодії учасників. Зазначимо, що членами прес-центру були підлітки, а саме у цьому віці формується вміння мислити гіпотетично, уникати категоричних суджень про людей і однобічних висновків про особистість іншого [5]. Наша тренінгова програма базувалася на тому, що ефективність діяльності (у нашому випадку – створення кінцевого продукту – ліцейної газети) зумовлює те, що основним мотивуючим чинником взаємодії стають ділові та емоційні особливості партнерів, натомість при неефективній діяльності – основою мотивації є зовнішня привабливість партнерів [2]. Саме освоєння технічних і виробничих феноменів, культурних смислів і систем стосунків у цілеспрямованій діяльності забезпечує простір взаємодії суб'єктів з різними видами обдарованості, що й відбувається під час роботи над шкільною газетою.

Створена нами програма тренінгу командної взаємодії розрахована на 7 занять тривалістю 1,5 години кожне. Тренінгові групи є гетерогенними (брали участь і хлопці, і дівчата). Кожне заняття складається із вступної частини, основного етапу та отримання

зворотного зв'язку. Окрім власне психогімнастичних вправ нами застосовувалися психодіагностичні методики, діалоги та вправи на релаксацію. По завершенню тренінгу, проводилися консультації членів прес-центру з приводу розширення аудиторії шкільної газети, підвищення її впливу на читачів, а також стратегії подальшого розвитку видання.

Заняття 1. *Ефективна самопрезентація та публічний виступ*. Мета – підвищення рівня самопрезентаційної поведінки. Завдання: 1) сприяти створенню позитивного іміджу прес-центру в цілому та кожного з його членів зокрема; 2) підвищити впевненість у собі членів прес-центру; 3) напрацювати уміння викликати симпатію у партнерів по спілкуванню; 4) оволодіти навичками публічного виступу.

Заняття 2. *Розширення рольового репертуару*. Мета – розширення рольового репертуару учасників прес-центру та розвиток комунікативної гнучкості. Завдання: 1) визначити поняття «соціальна роль», «комунікативна гнучкість»; 2) сприяти розвитку навичок гнучкості та нестандартності у спілкуванні з людьми; 3) дослідити власний рольовий репертуар і визначити шляхи його розширення.

Заняття 3. *Міжкультурна комунікація та взаємодія*. Мета – практичне оволодіння цінностями, нормами та правилами представників інших культур. Завдання: 1) з'ясувати багатоаспектність понять «культура», «комунікація», «упередження» та «стереотипи»; 2) навчити розуміти ситуації з точки зору іншої культури; 3) усвідомити причини нерозуміння представників інших культур; 4) сформуванню позитивне ставлення до настановлень, цінностей і поведінки представників інших культур.

Заняття 4. *Командоутворення*. Мета – формування уявлень про роботу міждисциплінарної команди. Завдання: 1) визначити поняття «команда», «група», «соціально-психологічний клімат»; 2) визначити основні проблеми і непорозуміння між учасниками прес-центру; 3) сприяти розвитку системи комунікації між членами команди прес-центру; 4) сприяти розвитку навичок індивідуальної та командної рефлексії; 5) сприяти продуктивній взаємодії між членами прес-центру та читачами шкільної газети.

Заняття 5. *Управлінські уміння та організаційний розвиток*. Мета – визначення та напрацювання найважливіших управлінських умінь, необхідних для командної взаємодії. Завдання: 1) визначити управлінські уміння (адміністративні, лідерські, менеджерські та соціальні); 2) напрацювати навички постановки цілей та розуміння значущості завдань; 3) визначити систему заохочень і покарань у діяльності шкільного прес-центру; 4) оволодіти вміннями зменшувати емоційну напругу та підвищувати свою працездатність.

Заняття 6. *Вирішення конфліктів*. Мета – оволодіння адекватними способами ефективного вирішення конфлікту шляхом усвідомлення змісту конфліктної ситуації і оптимізації особистої поведінки. Завдання: 1) визначити поняття «конфлікт», його наслідки (як негативні, так і позитивні); 2) з'ясувати роль емоцій у виникненні та розвитку конфліктної ситуації; 3) проаналізувати специфіку та профілактику міжгрупових конфліктів, а також значення посередника (медіатора) у їх розв'язанні.

Заняття 7. *Ефективна взаємодія підлітків і дорослих*. Мета – оптимізація комунікації між підлітками та дорослими. Завдання: 1) визначити основні проблеми у взаємодії підлітків і дорослих; 2) сприяти формуванню навичок співпраці з дорослими.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Загалом впроваджена нами тренінгова програма у роботу шкільного прес-центру виявилася ефективною. Про це свідчить не лише регулярне видання газети та злагоджена робота команди, а й те, що

чимало випускників згодом стали студентами факультетів журналістики, видавничої справи тощо, таким чином тренінг командної взаємодії для учасників прес-гуртка є ефективним засобом розвитку їх творчих здібностей. Крім того, учні, які обрали спеціальності, пов'язані з інформаційними технологіями, натеper працюють на телеканалах, редакціях газет та Інтернет-видань, тому можна констатувати позитивний вплив шкільних прес-центрів на формування обдарованості школярів, зокрема старших класів.

Отже, координація психологом діалогічної взаємодії підлітків із різними видами обдарованості в умовах позакласної діяльності, сприяє розвитку здібностей підлітків, розширенню їх рольового репертуару, формуванню комунікативної компетентності, а також соціального інтелекту в цілому, що загалом створює умови для становлення активних і продуктивних представників суспільства – майбутньої української еліти.

Список використаних джерел

1. Вертгеймер М. Продуктивное мышление. М.: Прогресс, 1987. 336 с.
2. Корольов Д.К. Методологічні принципи психодіагностики обдарованості *Теоретико-методичні основи психодіагностичного обстеження обдарованих дітей і молоді: методичний посібник / За ред. Р.О. Семенової. Житомир: ЖДУ ім.І.Франка, 2013. С. 22-26*
3. Музика О.Л. Співвідношення здібностей та обдарованості: суб'єктно-ціннісний підхід. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Т.ХІІ. Психологія творчості. Випуск 17. К.: Видавництво «Фенікс», 2013. С.223-233.*
4. Dai D. Y., Chen F. Three paradigms of gifted education: In search of conceptual clarity in research and practice. *Gifted Child Quarterly*. 2013. Vol. 57(3). P. 151-168.
5. Ford D. Y. The underrepresentation of minority students in gifted education: Problems and promises in recruitment and retention. *The Journal of Special Education*. 1998. Vol. 32(1). P. 4-14.
6. Meyers M. C., Van Woerkom M., Dries N. Talent—Innate or acquired? Theoretical considerations and their implications for talent management. *Human Resource Management Review*. 2013. Vol. 23(4). P. 305-321.
7. Subotnik R. F., Olszewski-Kubilius P., Worrell F. C. Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science. *Psychological science in the public interest*. 2011. Vol. 12(1). P. 3-54.

References transliterated

1. Vertgeymer M. Produktivnoye myshleniye / M. Vertgeymer; Per. s angl./Obshch. red. S. F. Gorbova i V. P. Zinchenko. – M.: Progress, 1987. – 336 s. [in Russian].
2. Korolov D.K. Metodolohichni pryntsypy psykhodiahnostyky obdarovanosti Teoretyko-metodychni osnovy psykhodiahnostychnoho obstezhennia obdarovanykh ditei i molodi: metodychnyi posibnyk / Za red. R.O. Semenovoi. Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka, 2013. S. 22-26. [in Ukrainian].
3. Muzyka O. L. Spivvidnoshennia zdibnostei ta obdarovanosti: subiektno-tsinnisnyi pidkhid. Aktualni problem psykhologhii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykhologhii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. T. Kh II. Psykhologhiia tvorchosti. Vypusk 17. K.: Vydavnytstvo «Feniks», 2013. S.223-233. [in Ukrainian]
4. Dai, D. Y., & Chen, F. (2013). Three paradigms of gifted education: In search of conceptual clarity in research and practice. *Gifted Child Quarterly*, 57(3), 151-168.
5. Ford, D. Y. (1998). The underrepresentation of minority students in gifted education: Problems and promises in recruitment and retention. *The Journal of Special Education*, 32(1), 4-14.

6. Meyers, M. C., Van Woerkom, M., & Dries, N. (2013). Talent—Innate or acquired? Theoretical considerations and their implications for talent management. *Human Resource Management Review*, 23(4), 305-321.
7. Subotnik, R. F., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. C. (2011). Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science. *Psychological science in the public interest*, 12(1), 3-54.

Kharchenko N.A. The role of the psychologist in the organization of dialogic interaction of students with different types of giftedness. This article is devoted to the analysis of the organization of dialogical interaction of children with different types of giftedness in the context of building elite education, outlines the role of the psychologist in the coordination of extracurricular activities of teenagers, considers the importance of social competence in the formation of the future Ukrainian elite. For nearly a century, scholars have sought to understand, measure, and explain giftedness. Succeeding theories and empirical investigations have often built on earlier work, complementing or sometimes clashing over conceptions of talent or contesting the mechanisms of talent development. Some have even suggested that giftedness itself is a misnomer, mistaken for the results of endless practice or social advantage. Conventional definitions of talent used by those scholars can therefore be placed on a continuum ranging from completely innate to completely acquired, but such a continuum still needs to be described. Second, we argue that the position of talent on the innate-acquired continuum has important implications for talent management in practice and can solve some of the ambiguities that still characterize the field. We argue that an organization's position on this continuum entails important implications for its design of talent management practices, which we discuss extensively. Giftedness reflects the values of society; is typically manifested in actual outcomes, especially in adulthood; is specific to domains of endeavor; is the result of the coalescing of biological, pedagogical, psychological, and psychosocial factors; and is relative not just to the ordinary (e.g., a child with exceptional art ability compared to peers) but to the extraordinary (e.g., an artist who revolutionizes a field of art). In general, the training program we have implemented for the school press center has proved effective. This is evidenced not only by the regular publication of the newspaper and the coordinated work of the team, but also by the fact that many graduates subsequently became students of the faculties of journalism, publishing, etc. In addition, students who have selected IT-related majors are now working on TV channels, newspapers, and online publications. Thus, coordination of psychologists with the dialogic interaction of adolescents with different types of giftedness in extracurricular activities, promotes the development of adolescents' abilities, expanding their role repertoire, the formation of communicative competence, as well as social intelligence in general, which in general creates the conditions for becoming active and productive representatives of society of the Ukrainian elite.

Keywords: dialogic interaction, giftedness, social competence, team approach, educational process.